

# TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT  
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 1. SZÁM  
LX. ÉVFOLYAM

---

Gálfi Emőke  
Gyulafehérvár falakon kívüli főtere

---

Rüsz-Fogarasi Enikő  
Kolozsvár számadásai a fejedelemség korában

---

Priszlinger Zoltán  
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága

---

Hantos-Varga Márta  
Marxista együttműködés-javaslatok  
és azok katolikus recepciója 1937-ben

---

Andreas Schmidt-Schweizer  
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja  
a Német Szövetségi Köztársaságban  
(1956 ősztől 1957 tavaszáig)

---



# TARTALOMJEGYZÉK

---

## LX. évfolyam, 2018. 1. szám

### TANULMÁNYOK

Gálfi Emőke • Gyulafehérvár falakon kívüli főtere és a városvezető réteg a 16. század végén	3
Rüsz-Fogarasi Enikő • Kolozsvár számadásai és a kolozsvári városgazdálkodás a fejedelemség korában	17
Priszlinger Zoltán • Egy betegség hétköznapijai. Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében	35
Hantos-Varga Márta • Mérgezett gyógyszer? Marxista együttműködés-javaslatok és azok katolikus recepciója 1937-ben	69

### MŰHELY

Barabás Gábor • Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon. Szentszéki megbízások és helyi karriererek	97
Horváth Gyula Csaba • A báni méltóság és viselői a 18. században	119
Füreder Balázs • A Balassa család konyhája és konyhai eszközei a kora újkortól a 19. század közepéig	129
Andreas Schmidt Schweizer • „Kiemelt bánásmód.” A magyar menekültek fogadtatása és integrációja a Német Szövetségi Köztársaságban (1956 ősztől 1957 tavaszáig)	137

### MÉRLEG

Fedeles Tamás • Fegyverek, seregek, háborúk. Kézikönyv a középkori magyar hadtörténetről	153
--	-----

### MEGEMLÉKEZÉS

Gyáni Gábor • Szabó Dániel (1946–2017)	165
--	-----

# KOLOZSVÁR SZÁMADÁSAI ÉS A KOLOZSVÁRI VÁROSGAZDÁLKODÁS A FEJEDELEMSÉG KORÁBAN

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ

.....  
This study seeks to analyze the origins and the development of accounting at Cluj/ Kolozsvár in the early modern era. This is the period of urban history when systematic book-keeping was introduced, which later diversified with the emergence and working of new institutions. The accounts presented in the paper show us the functioning of the whole town, at the same time offering an insight into the inner workings of urban administration. The period investigated here was one of the most brilliant in Kolozsvár's long history, one which gave birth to the long-lasting epithet „treasured” to the town's name. The analysis of the town accounts from this period offered an opportunity to follow urban life in both peace and war, while also making it possible to examine the main institutional developments in urban administration.

Keywords: Bookkeeping, Accountings, Administration, Urban life  
.....

A magyar középkori és kora újkori városi írásbeliségről számos tanulmány született, a városi számadások azonban csak a közelmúltban jelentek meg a várostörténeti tanulmányokban, ám inkább az értekezések forrásaiként, mintsem tárgyaiként találkozhatunk velük.<sup>1</sup>

A városi számadások vizsgálata hű képet nyújt az illető település gazdálkodásáról, a mögötte álló intézmények működéséről, kapcsolatairól, erőforrásairól és mindennapi életéről. Az e tanulmányban vizsgált korszak a rendszeres városi számadások kialakulá-

---

Dr. Rűsz-Fogarasi Enikő, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, egyetemi tanár. E tanulmány a 2017. november 6–10. között, Kolozsváron zajlott, Kolozsvár 700 című nemzetközi konferencián elhangzott előadás bővített változata.

<sup>1</sup> Szende Katalin: A városi írásbeliség kezdetei. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. 435–459.; Majorossy Judit – Szende Katalin: *Libri civitatum. Városkönyvek a középkori Magyar Királyság közigazgatásában*. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp., 2012. 319–331.; Kubinyi András: Buda város pecséthasználatának kialakulása. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*. Bp., 1961. XIV. 109–146.; Rűsz-Fogarasi Enikő: *Privilegiile și îndatoririle oraşelor din Transilvania voievodală, Cluj-Napoca*, 2003. 107–114.; Flóra Ágnes: Hivatal vagy hivatás? Városi jegyzők a kora újkori Erdélyben. In: *„...életünk mi sokáig két hazában...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk. Dáné Veronka – Oborni Teréz – Sipos Gábor. Debrecen, 2012. 123–134.; Közlebről Szabó András Péter: *Städtischer Haushalt von Bistritz in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Kirche und Bevölkerung auf dem Dorf in Siebenbürgen – Rahmen- und Rezeptionsbedingungen sowie Einflüsse von Gesellschaft, Ethnie, Kirche und Politik im Reformationsjahrhundert*. Nemzetközi konferencia. Nagyszeben, 2017. június 12–14.; Derzsi Júlia: *Bugetele locale ale oraşelor Sibiu și Braşov în a doua parte a secolului al XVI-lea* című előadása. Román történelmi Kongresszus. Kolozsvár, 2016. augusztus 25–28.; A számadáskönyvekről lásd Tózsza-Rigó Attila: Pozsony város költségvetése a 16. század második negyedében. A városi számadáskönyvek elemzési lehetőségeiről. *Történelmi Szemle* 53 (2011) 39–62.

sának időszaka. Ez több tényező egybeesésének eredménye: a papírt elérhető áron lehetett kapni, a polgárok egy része tudott írni, és az egyre bővülő városi gazdálkodás szükségessé tette az írásbeli elszámolások végzését és megőrzését.

Nyugat-Európában e folyamat sokkal korábban lejátszódott. A könyvelés kezdeteit számos tanulmány Luca Paccioli 1494-ben megjelent művében látja, mások azonban még korábbra teszik, és a velencei kereskedőkhöz kötik,<sup>2</sup> de vannak, akik Benedetto Cortugli 1458-ban, Raguzában írt kéziratot tekintik a módszeres számadás elméleti megalapozásának.<sup>3</sup>

Az úgynevezett ellenőrzött számvetés – a tudatos könyvelés e körből származik – az eredője az első kettős könyvelésnek is. Efféle számvetéseket nem találunk a kora újkori Erdélyben, annál gyakoribb azonban az ellenőrzött egyszerű könyvelés. A magyar szakirodalomban Kenyeres István munkái foglalkoztak e kérdésekkel.<sup>4</sup> Szerinte csupán az esztergomi érsekség és egri püspökség számvitelében találunk kettős könyvelést, egyébként az egyszerű, de ellenőrzött terjedt el. Kenyeres ennek okát a magasabb szintű pénzügyi ismeretek hiányában látta.<sup>5</sup>

Ha a kolozsvári számadásokról beszélünk, elsősorban azokra a kolozsvári városi levéltárban őrzött, 1550–1800 között keletkezett gazdasági iratokra gondolunk, amelyet az anyag legjobb ismerője, Kiss András a C1-es nyilvántartási jelzet alá sorolt be.<sup>6</sup> Rajtuk kívül fontosak azok is, amelyek az *Acte fasciculate* fejezet IV. részében található,<sup>7</sup> valamint a Magyar Nemzeti Levéltárba került, számadásokat tartalmazó anyag.<sup>8</sup> Idesoroljuk még a Szent Erzsébet-ispotály két esztendőről fennmaradt számadását is, amely a kolozsvári Katolikus Gyűjtőlevéltárban található.<sup>9</sup> A városi gazdálkodásról, a tisztségviselők megválasztásáról és a városi hivatalok felállításáról a százak tanácsának 1557–1584, a városi tanácsnak 1585–1792 között vezetett jegyzőkönyvei, valamint a hivatali instrukciók tudósítanak.<sup>10</sup> Ez a rendkívül gazdag, szinte teljes egészében magyar nyelven írott forrás megbízható tanúja a város fejlődésének, egyben a nyelv alakulásáról is hű képet nyújt az utókor számára.

Az adókönyveket eddig Kiss András és Mihály Melinda, a harmincadjegyzékeket Pap Ferenc, a sáfárpolgári bejegyzéseket Kovács András, ezekből különösen a szőlőkre, feje-

<sup>2</sup> Richard Brown: *A History of Accounting and Accountants*. New York, 2004. 124–134.; Grahame Thompson: Early double-entry bookkeeping and the rhetoric of accounting calculation. In: *Introduction, Accounting and Social and Institutional Practice*. Ed. Anthony G. Hopwood – Peter Miller. Cambridge, 1994. 47–49.

<sup>3</sup> Uo. 55–57.

<sup>4</sup> Kenyeres István: Buda gazdálkodása a török alóli felszabadulástól a Rákóczi-szabadságharc kezdetéig. In: *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*. Főszerk. Á. Varga László. Bp., 2012. 377–400.

<sup>5</sup> Kenyeres István: *XVI. századi uradalmi utasítások*. I–II. Bp., 2002. I. 63–65.

<sup>6</sup> Kiss András: Oraşul și arhiva oraşului Cluj. In: *Îndrumător în Arhivele Statului judeţului Cluj*. I–II. Ed. Alexandru Matei – Radu Ardevan. Bucureşti, 1979. I. 3–45.; Román Nemzeti Levéltár Kolozsvár Megyei Igazgatósága Kolozsvár Városa Levéltára (= RML KMI KVL) Számadások, C 1. vol. 1–70.

<sup>7</sup> RNL KMI KVL *Acte fasciculate*, Fascicula IV (1470–1790), nr. 143–160.

<sup>8</sup> Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Kolozsvár városát illető iratok (1529–1755) Városi Iratgyűjtemény Kolozsvár városára vonatkozó iratok (1579–1791).

<sup>9</sup> Kolozs-Tordai Katolikus Esperesség Gyűjtőlevéltára, Szent Erzsébet-aggmenház levéltára.

<sup>10</sup> RNL KMI KVL Tanácsai határozatok, 1585–1792, I–IV. 10.; Uo. Közgyűlési határozatok (1557–1584) V. 1–4.

delmi fogadásokra vonatkozó költségeket Jeney-Tóth Annamária, a sóval foglalkozó elszámolásokat pedig Wolf Rudolf hasznosították.<sup>11</sup> Jómagam több alkalommal is elemeztem az ispotályszámadásokat, a sáfárpolgári és az összesítő *parciális regisztrumokat*.<sup>12</sup> A szerteágazó forráscsoport értelmezésében sokat segítettek Kiss András munkái.<sup>13</sup> A kora újkori Kolozsvár – a kincses Kolozsvár korszaka – a forrásokból egy dinamikus, minden vonatkozásában fejlődő város képét mutatja a kutatók számára. Ez tetten érhető a számadások differenciálódásában is.

A város által elnyert kiváltságlevelek és a bennük foglalt szabadságok megengedték, hogy a város maga szervezze meg belső életét és gazdálkodását is maga irányítsa. Minden új intézmény létrehozását a városi tanács határozta el. Az újabb számadások készítését többnyire a gazdálkodásban felmerülő szükség keltette életre, hozzá az intézményes keretet és szóbeli vagy írásba foglalt instrukciót a város vezetősége adta meg.

Nem tudjuk, hogy mikor készültek az első kolozsvári számadások, az azonban bizonyos, hogy a 15. századból maradtak fenn az első számadástöredékek,<sup>14</sup> majd a 16. század derekától egyre több elszámolás menekült meg az idő vasfogatól. Kétségtelen, hogy a számadások rendszeresítésében fontos szerepe volt az 1537-es városi statútumnak, mert ebben a városgazdálkodás különböző részeit érintő szabályok is helyet kaptak. E végzésben rendelkeztek a főbíróról, a királybíróról, a sáfárpolgárokról, a vásárbírákról, a malombírókról is.<sup>15</sup> 1568-ban megerősítették a már korábban elfogadott, városi tisztségviselők közötti nemzetiségi paritás elvét.<sup>16</sup> Ez utóbbi rendelkezést az tette szükségessé, hogy vita alakult ki a malombírói tisztség betöltéséről és a templom használatáról. Ezután két sáfárpolgárt és nyolc vonásigazgatót választottak, akik közül négynek a százak tanácsa tagjának kellett lennie, a másik négy pedig az esküdtek közül került ki úgy, hogy a natiók közötti arányt is figyelembe vették.

A választott tisztségviselők eskütételük után sok esetben nemcsak szóbeli, hanem írásbeli instrukciókat is kaptak a munkájukhoz, amelyekben nemcsak a tennivalóikat összegezték számukra, hanem az elszámolás mikéntjét is. Az elszámolások és beszámolók tartalmáról a nótáriusok esküszövegéből, a bormérők előírásaiból és a Szent Erzsébet-ispotály számvetésre vonatkozó rendelkezéseiből alkothatunk képet.<sup>17</sup>

<sup>11</sup> Jeney-Tóth Annamária: Szőlős gazdák, vincellérek és szőlőművesek Kolozsváron a 16–17. század fordulóján. In: *Szőlőtermelés és borkereskedelem*. Szerk. Orosz István – Papp Klára. Debrecen, 2009. 77–97.; Uő: „...Urunk udvarnépe”. *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelem idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*. Debrecen, 2012. 332.; Pap Ferenc: *Kolozsvári harmincadjegyzékek*. Bukarest–Kolozsvár, 2000. 540.; Kiss András: Kolozsvár város XVI. századi adókönyveinek forrásértéke. In: uő: *Más források – más értelmezések*. Marosvásárhely, 2003. 208.

<sup>12</sup> Rüszt-Fogarasi Enikő: *Egy elfeledett intézmény. A kolozsvári Szentlélek-ispotály kora újkori története*. Bp., 2012. 149.; Uő: A só, az ispotály és Bethlen. In: *Bethlen Gábor képmása*. Szerk. Papp Klára – Balogh Judit. Debrecen, 2013. 229–241.

<sup>13</sup> Kiss: *Más források*, 127–221.

<sup>14</sup> Kovács András: *Kolozsvár legrégebbi számadáskönyve (1453) című előadása*. Kolozsvár 700. Nemzetközi konferencia. Kolozsvár, 2016. november 10.

<sup>15</sup> *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*. I–II. Szerk. Jakab Elek. Bp., 1870–1888. I. 379–383., II. 133–137.

<sup>16</sup> Uo. I. 379–381., II. 80–88.

<sup>17</sup> RNL KMI KVL Fasc. IV. nr. 143–145., 152–158., 160.

Ez utóbbi például pontosan leírja, hogy milyen sorrendben jegyezze fel az ispotálymester a kezén lévő vagyon bevételeit és kiadásait.<sup>18</sup> Az 1586-ban készült városi utasítás előírja számára a számadásának szerkezetét is. Ennek alapján a számvető ispotálymester köteles volt minden bejövő bevételről számot adni, magát a számadást pedig a bevételek bejegyzésével kellett kezdenie. Azt is megszabták, hogy a bejövő forrásokat kilenc fejezetbe csoportosítsa és melyik fejezetben miről essen szó. Csak azt követően kerülhetett sor a kiadások bárminemű számbavételére, miután a teljes bevételről elkészült az elszámolás. Ameddig nem volt teljes a bevételekről szóló beszámoló, addig „a Regestrumot sem acceptalliak az Zamwewo Uraim”, szövelt az ispotályra vonatkozó instrukció.<sup>19</sup> Ugyanitt előírták, hogy a városi hivatalban lévő személyek elszámolása a két számvétel közötti időszakra szóljon.<sup>20</sup> Azt is elvárták az ispotálymestertől, hogy miután feljegyezte a költségeket, készítsen egy összesítést is.<sup>21</sup>

Bátran feltételezhetjük, hogy ezek az utasítások nemcsak az ispotályszámadásokra vonatkozhattak, hanem a velük egy időben készült más városi számvetésekre is, azaz az ispotály instrukciójában az 1586-os kolozsvári városi intézmények számvetői utasítását láthatjuk. A számadási előírásokat olvasva nem szabad azonban szem elől tévesztenünk, hogy az instrukció szabályai és a gyakorlat korántsem feleltek meg mindig egymásnak. Az instrukció például – mint már láttuk – előírta, hogy a számadások a két számvitel közötti időszakra vonatkozzanak. Igyekeztek is ezt az elvet követni, mégis számtalan esetben előfordult, hogy az ispotály vagy más városi intézmény számadása nem a kért időszakra vonatkozott. Szerencsés helyzetben készítettek egy fiókregisztrumot a kimaradt időszakra vonatkozóan,<sup>22</sup> máskor esetleg kiegészítő számvetés is készült, csak éppen nem maradt fent.

A bevételek és kiadások rendszeres lejegyzése bizonyára a 16. század közepén intézményesült. A város számára azonban nemcsak a számadások lejegyzése volt fontos, hanem azok megőrzése is. A városi levéltár már 1550-ből őriz egy bevételeket és kiadásokat lejegyző számadást.<sup>23</sup> Az 1554–1558 közötti évekről adóelszámolások,<sup>24</sup> az 1564–1566 közöttiekéről egyháziak számadásai,<sup>25</sup> az 1570–1571-es évekről pedig összesítő számadások maradtak ránk.<sup>26</sup> Az 1570-es évekből még több számadás van a levéltár birtokában. Az 1578-as esztendőből az adóelszámolások mellett a sáfárpolgári gazdálkodás<sup>27</sup> és a vá-

<sup>18</sup> RNL KMI KVL Prot. Diversa, III. 19. [Instrukció].

<sup>19</sup> Uo.: „Amaegh Capitulatim ez Kilencz Rendreol igazan Irast nem teßen, Es prouentust nem chinal addegh semmikeppen Exitust Sehól ne Irhasson az Regestrumot Sem acceptalliak az Zamwewo Uraim, ha ezen Rendel Nem chinalodik megh Es mutatodik az Espotalj Jeowedelme.”

<sup>20</sup> Uo.: „zamwetwl Napiatol fogwa eztendeo Zamwetel Napigh igazan megh Iria”.

<sup>21</sup> Uo.: „az eo Exitus Mutataskanak es eddigh legien rendj Es Veghe”.

<sup>22</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1680/35/XII., XV.

<sup>23</sup> Uo. 1550/1/II.

<sup>24</sup> Uo. 1554–1558/1/IV.

<sup>25</sup> Uo. 1564–1566/1/XI.

<sup>26</sup> Uo. 1570–1572/I.

<sup>27</sup> Uo. 1578/2/XIV.

raljai malom működését is megfigyelhetjük elszámolásaik alapján.<sup>28</sup> Egy évvel később az alparéti malomról készített számvetés<sup>29</sup> gazdagítja a városi gazdálkodásról szóló ismereteinket.

Ezekből az évekből a kolozsvári városi levéltár rendezéséről is vannak adataink.<sup>30</sup> A város okleveleinek jegyzékét kezdettől fogva két példányban készítették el: egyet megőrzésre és egy másikat a számvevők számára. Később a gyakori használat és a hozzáférhetőség biztosítása érdekében több másolatot is készítettek róluk. Mindezek mellett a város levéltára egyre több jegyzőkönyvvel és számadással gyarapodott. Ekkor már az összesítő számadások, az adójegyzékek és elszámolások mellett a sáfárpolgári feljegyzések, a város két malmának a számadásai, a két ispotály gazdálkodásának jelentései, az egyháziak elszámolásai, valamint a város uradalmához tartozó falvak bevételeinek és kiadásainak feljegyzései is rendszeresekké váltak.

A vizsgált időszakban a számadásokat nagyon sok szempont alapján értékelhetjük és elemezhetjük. Fontos, hogy a városi közigazgatás nyomán keletkezett frásos elszámolásokat egységes rendszerként fogjuk fel, amelyben minden elemnek megvan a jól meghatározott helye. Ha rendezési szempontként a számadások gyakoriságát és vezetésük rendszerességét fogadjuk el, e gazdasági feljegyzéseket a következőképpen csoportosíthatjuk: állandó, azaz folyamatos számadások, időszakos számadások, rendkívüli számadások és egyedi számadások. A számadások áttekintésében emellett fontos szempontnak tartottam az elszámolásokat készítő személy intézményi háttérét is. Így több olyan számadás van, amely a sáfárpolgári intézményhez kötődik.

## Állandó vagy folyamatos számadások

Ebbe a csoportba azokat a számadásokat soroltam, amelyeket körülbelül egy emberöltőn keresztül bizonyítottan vezettek és a vizsgált időszakban fenn is maradtak.

A kolozsvári számadások közül a város történetére vonatkozóan talán a legértékesebbek a *parciális regisztrumok*, azaz az összesítő számadások feljegyzései, mivel ezek az adott év számadásait összesítik, a bevételeket és a kiadásokat egyaránt.<sup>31</sup> Az itt található

<sup>28</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1578/2/XV.

<sup>29</sup> Uo. 1580/2/XX., XXI.

<sup>30</sup> Kiss András: A kolozsvári levéltár első segédlete. Diósy Gergely nótárius 1592-es magyar nyelvű mutatója. *Levéltári Közlemények* 66 (1995) 197–219.

<sup>31</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1557/1/III.; 1570/2/I.; 1571/2/III.; 1572/2/IV.; 1573/2/V.; 1574/2/VI.; 1575/2/VIII.; 1576/2/IX.; 1577/2/XII.; 1578/2/XIII.; 1579–80/2/XVII.; 1580–81/2/XXII.; 1581/3/II.; 1582/3/VI.; 1583–84/3/X.; 1585/3/XXIII.; 1586/3/XXIX.; 1590/4/XVI.; 1591/5/II–III.; 1592/5/XI.; 1593/5/XVII.; 1594/6/V.; 1595/6/XV.; 1596/6/XIX.; 1597/6/IV.; 1600/9/IV.; 1602/9/XXXIV.; 1603/14b/I.; 1606/14b/II.; 1607/14b/III.; 1608/14b/IV.; 1609/14b/V.; 1610/14b/VI.; 1611/14b/VII.; 1612/14b/VIII.; 1613/14b/IX.; 1614/14b/X.; 1615/14b/XI.; 1616/14b/XII.; 1617/14b/XIII.; 1618, 1619, 1620, 1621, 1622, 1623, 1624, 1625, 1626, 1627, 1628, 1629, 1630, 1631, 1632, 1633, 1634, 1635, 1636, 1637, 1638/22/I. 3–980., 1674–1660, 1645–1646, 1647, 1650, 1651, 1652, 1653, 1654, 1655, 1656, 1657, 1658, 1659, 1660/31/I–XIV.; 1661/33/XVIII.; 1662/33/XXVI.; 1663/33/XXX.; 1665/34/IV.; 1672–1673/34/XXX.; 1671–1680/35/IX. (A lábjegyzetekben

adatok összevethetőek a részletes számadásokkal és mintegy ezek ellenőrzésére is szolgálhatnak a kutató számára.

A *parciális regisztrumok*at a pénzügyi ellenőrzés céljából a számvevők készítették. A város nótáriusa számukra állította össze 1592-ben Kolozsvár szabadságlevelei jegyzékének egyik változatát.<sup>32</sup> A nyolc számvevőt a városi tanács választotta (négyet a százak tanácsából, négyet a tanácsból), vagy pedig meghosszabbította tisztségükben őket minden év novemberében azzal a feladattal, hogy a város összes számadását ellenőrizzék és a város tisztségviselőit elszámoltassák munkájukról.

A számadásokat kontrolláló megbízottak a tisztségviselők által készített könyvelést megvizsgálták, megjegyzésekkel látták el, kiegészítéseket kértek, a leírtakat néha helyszíni szemlével, vizsgálattal egészítették ki, majd ezek után fogadták el a jelentéseket. A bekért és ellenőrzött számadások ezért nem szóltak a teljes naptári évre, hanem rendszerint december első napjain értek véget, így például a Szentlélek- és a Szent Erzsébet-ispotály számadásai is.<sup>33</sup> December elején ugyanis elkezdődött az ellenőrzés, hogy a karácsony körül tartott gyűlésre el tudjanak készülni a számvetéssel. A tanács a *parciális regisztrumok* ismeretében erősítette meg vagy tette le a tisztségviselőket.

Nem tudjuk, hogy ki jegyezte le az ellenőrzés eredményeként létrejött számadásokat, de valószínűek tartjuk, hogy a város jegyzője írta meg a regisztrumot a számvevők jegyzetei és utasításai alapján. Ezt részint az támasztja alá, hogy néha előfordult, hogy nem volt miről jelentést tenni, egyszerűen azért, mert abban az évben azon a területen nem folyt semmilyen számottevő tevékenység, de a jegyző – mivel erről nem tudott – megkezdte a fejezetet, majd később jelentést tett erről. Azért is gondolhatunk a nótáriusra, mert hosszú időn keresztül azonos kéztől származnak a regisztrumok, az pedig teljesen valószínűtlen, hogy valaki oly hosszú időn keresztül számvevőként tevékenykedett volna.

Az első összesítő számadás 1570-ből származik.<sup>34</sup> Kezdetben nagyon sommás adatokat rögzítettek, később egyre pontosabb, egyre részletesebb információkat közöltek. Ezeknek a számadásoknak a vezetése valószínűleg évről évre folyamatosan történt, de nem mindegyik maradt ránk. Az 1606-os évtől már rendszeresebbekké váltak, és az az évi forgalmat fejezetekre osztva ismertették. Az évről évre lejegyzett számadásokat a későbbiekben kötötték össze – ez a különböző nagyságú papír használatából látszik – így más és más kolligátumba kerültek vagy kerülhettek. Az 1618–1638 közötti évek számadásait már eleve összekötött lapokra írták, de így is előfordultak hiányosságok. Két alkalommal azért nem kerültek be például a Szent Erzsébet-ispotály számadásai az összeg-

szereplő levéltári helyek valójában 1618-tól 1637-ig a 22/I szám alatt lévő jegyzőkönyvben vannak a számadások, a későbbiekben a megjelölt évcsoportok 31/I-XIV-ben találhatóak.)

<sup>32</sup> Kiss: A kolozsvári levéltár első, 197–219.; Uő: A kolozsvári városi levéltár első segédlete. In: uő: *Más források*, 129–160.

<sup>33</sup> Lásd A *Szentlélek ispotály számadáskönyvei 1601–1650*. Szerk. és mutatót készítette Flóra Ágnes, számadások szövegét átírták Márton Tünde – Mihály Ágnes, bevezetőt írta Rűsz-Fogarasi Enikő. Bp., 2006.; A *Szent Erzsébet ispotály számadáskönyvei*. Szerk. Márton Tünde Mária, átírták Flóra Ágnes – Márton Tünde Mária – Mihály Ágnes, bevezetőt írta Rűsz-Fogarasi Enikő, Bp., 2010.

<sup>34</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1570/2/II.



zésbe, mert nem találták sehol, annak ellenére, hogy mindenki látta azokat.<sup>35</sup> A rendszeresség és a számadások szerkezeti hasonlósága, fejezetekre való bontása 1665-ig nyomon követhető. Vannak hiányzó évek (1639–1644), amelyek talán teljesen más tematikájú kolligátumban lappanganak.

A parciális számadások címlapját a számvevők névsorával indították. Kalligrafikus írással, bizonyára jegyzetek alapján készítették, amelyekhez gyakran fűztek más kézírással még abban az évben, a számvevés részeként megjegyzéseket. A számadások tartalmazzák a város bevételeinek és kiadásainak sommás bemutatását, éppen ezért alkalmasak arra, hogy a város pénzügyi és gazdasági helyzetét ismertessék. Vannak olyan évek, amikor rendkívüli munkálatok is történtek, és ekkor ezeknek az összegzését is lejegyezték. Máskor azonban arról tettek említést, hogy annak ellenére, hogy a város választott ugyan erdőbírákat, azonban az erdőben nem folyt semmiféle munka, ezért abban az évben nincs miről számot adjanak. Néha azonban csak a városi jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy volt választott tisztségviselő egy adott területen, mivel azonban nem volt miről számot adjanak, ezért készült róluk említés az összesítésbe.

A *parciális regisztrumok*ban megőrzött ellenőrzött és összegezett számadásokra csak azután kerülhetett sor, miután a tisztségviselők által már elkészített, az évi vagyoni könyveléseket megvizsgálták és sommázták, jóváhagyták és elfogadták. E regisztrumok egy jól felépített rendszer működését mutatják, midőn a város javaival való gazdálkodást egy jelentős számú választott számvevő értékelte.

Az állandó számadások sorát gazdagítják a különböző hivatalok részletes könyvelései is. A részletes számadásokban a különböző városi hivatalok, intézmények benyújtott vagy tőlük kért elszámolását láthatjuk, míg az összesítő számadásokban a város által elfogadott adatok kerültek be. Közvetlenül a város igazgatásához tartozó számvetések közé tartoznak az adóelszámolások, a sáfárpolgárok feljegyzései, a malmok, az egyháziak, az ispályok, az ispánok, valamint a *direktorok* (igazgatók) feljegyzései.

Az egyik legkorábban folyamatosan papírra vetett, de nem minden esetben ránc maradt számadások az adójegyzékek voltak. Kiss András több alkalommal is rámutatott forrásértékükre.<sup>36</sup> E folyamatosan vezetett forrástípusból megismerhetjük a város adózó polgárait, az általuk fizetett adó nagyságát, házaik fekvését. Ezeknek az adatoknak a feldolgozását Mihály Melinda kezdte el.<sup>37</sup>

A polgárok adójának kivetése és beszedése valószínűleg egyidős azzal, hogy a város egy összegben fizette adóját. Az adószedésről szóló számvetések rendkívül bonyolultak, mert a kivetett adót nem egyszerre szedték be, és a jegyzékek gyakran használtak rövidítéseket. Csak kivételesen találunk bennük az adószedés folyamatára vonatkozó utalásokat. Az itt rögzített adatok a bevételre teszik a hangsúlyt.

Az adójegyzékek időnként nemcsak az adózókat vették számba, hanem felsorolták a szabadosokat, azaz az adó alól felmentetteket, de itt jegyezték fel az adószedők elszámol-

<sup>35</sup> A *Szent Erzsébet* (2010), 468.

<sup>36</sup> Kiss András: Kolozsvár város XVI. századi adókönyveinek forrásértéke. In: uő: *Más források*, 208.

<sup>37</sup> Mihály Melinda: *Reneszánsz polgárházak Kolozsvár Főterének északi oldalán. Korunk* 19 (2008) 7. sz. 25.

lását vagy az adószedéssel kapcsolatos feljegyzéseket is. Ezek az adatok igen értékesek számunkra, de csak kivételes esetben teljeseek. Előfordul, hogy egy városrészről folyamatos adataink vannak, míg más városrészekről hiányoznak a feljegyzések. Az teljesen bizonyos, hogy a városhoz tartozó minden utcáról készültek adóelszámolások, ezek azonban nem maradtak mind ránk.

A sáfárpolgárok számadásai az adójegyzékekkel szemben a kiadásokat jegyezték fel, azt, hogy a hivatalnokaitól különböző időpontokban átvett pénzt mire költötték el. A sáfárpolgárok vagy *dispensatorok* részint a bíró urak (főbíró, királybíró) utasításai alapján, részint pedig saját belátásuknak megfelelően gazdálkodtak a kapott pénzzel. A paritásos elv alapján választották őket a magyar, illetve a szász natióból, és ezt a hivatalt is a városi tanács döntése következtében nyerték el a százak tanácsának tagjai. Ők vásárolták meg a város számára szükséges dolgokat, ők fizették ki a városigazgatás költségeit. E számadástípus jól illusztrálja a város költségeit és a közösség minden napjait.

A sáfárpolgári elszámolások igen sokféle kiadást tartalmaznak. Kezdetben itt adtak számot a posta- és szekerezési költségekről, ezeken belül is elkülönítették a fejedelmi meghagyásból vagy a város érdekében tett utak kifizetését. A fejedelmi vendégek ellátását, a fejedelemhez menő és átutazó követek fogadásának kiadásait is itt jegyezték fel. Idővel azonban e költségekről készített elszámolásokat egy külön jegyzékben kapták meg a sáfárpolgárok. Itt találunk adatokat a város védelmére szerződötetett darabontok költségeire vonatkozóan is, de itt jelennek meg az úgynevezett *salaristáknak* kifizetett juttatások, a vonásigazgatók költségei és a városhoz tartozó épületek karbantartására fordított összegek is. A megválasztott két sáfárpolgár egyénileg adott számot a várostól kapott pénzről és az abból történő kifizetésekről.<sup>38</sup>

A malmokról szóló számadások közvetlenül a Kolozsvár városhoz tartozó és gabonát őrlő malmok pénzügyeiről számolnak be. Most nem térünk ki arra, hogy ezek a malmok hogyan és mikor kerültek a város tulajdonába és milyen szerepük volt a város életében, csupán bevételeikről és kiadásairól szólunk. A számadásokban az alparéti és a váraljai

<sup>38</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1574/2VII.; 1577/2/X-XI.; 1578/2/XIV.; 1579/2/XIII., XVIII.; 1582/3/V., VIII.; 1585/3/XVIII., XXII., XXIV.; 1586/XXV.; 1586/3/XXVII.; 1587/3/XXX., XXXV.; 1588/4/I., III-VI.; 1589/4/X., XII.; 1590/4/XX-XXI.; 1591/5/I., X.; 1592/5/XIV.; 1593/5/XXI-XXIII.; 1593-94/6/IV.; 1594/6/VI., VIII., X.; 1595/XVI-XVIIa.; 1596/6/XXI., XXIV-XXV., XXVI-XXIX.; 1597/7/IX-X., XII-XIII.; 1598/7/XVIII. 8/I., XVIII. /8/V.; 1599/8/VII., XI., XIII.; 1600/9/I-III., VI., XI.; 1601/9/XVI-XVIII.; 1602/9/XXVII.; 1601-02/9/XXVIII., 1603/11/I.; 1604/11/XVI-XVIIa.; 1605/11/XIX-XXI.; 1606/12b/II-III.; 1607/12a/XIV-XV.; 1608/12a/XXII-XXIII., XXV.; 1609/12b/IV.; 1612/13a/I-III.; 1613/13a/IX., XI-XII., XIV.; 1614/13a/XIX.; 1615/13b/V., VIII.; 1616/14a/III-V.; 1617/14a/XIII., XVII-XVIII.; 1618/14b/XVIII., XX-XXII.; 1619/15a/III., XI-XII.; 1620/15a/XVII-XVIII., XXI-XXII.; 1621/15b/IX-XI.; 1622/15b/XXI.; 1623/16/III., XVII-XIXa.; 1624/16/XXI., XXIV.; 1625/16/XXXIV-XXXV.; 1626/17b/III.; 1629/18a/II., VIII.; 1630/18a/VIII., 16b/I-III.; 1631/18b/VI-VII., XI.; 1631/19/II-IV.; 1634/19/XIII. 1-841.; 1635/20/III., 57/718.; 1636/21a/II. 49-624.; 1637-8/21b/85-228.; 1638/22/II.; 1637/21a/II. 1-516., III. 1-308.; 1640/23/VII. 50-380.; 1641/23/IX.; 1652/23/X.; 1643/24/I. 1-429., IV. 61-316.; 1646/24/XV. 57-610.; 1647/25a/I. 61-680.; 1648/25b/VI. 171-776., VII.; 1649/26/V. 69-500., VI/48-747.; 1651/27/II-V.; 1653/27/XIII-XIV.; 1653/28a/I-IV.; 1652/28a/VII-VIII.; 1655/28a/XVI., 28b I-IV.; 1656/29/V-VI.; 1657/29/X-XIII.; 1658/30/X-XII., XIV.; 1659/32/IV-V.; 1660/32/XIII-XIV., XVI., 33/I-IV.; 1661/33/XVI.; 1664/34/III.; 1665/34/XIV-XV. stb.

malmokból befolyt malomvámot, a felszerelések karbantartására, átépítésére fordított költségeket jegyezték fel a malombírák 1578 és 1660 között.<sup>39</sup> A számadásaink arról is tudósítanak, hogy honnan és mennyiért szerezték be a malmokhoz szükséges felszereléseket, így még a malomkövek beszerzési helyei is elő-előbukkannak. Megismerhetjük belőlük a malomvámából befolyó gabona mennyiségét és azt is, hogy mire használták fel azt.

A város ispotályához tartozó malmokról szóló elszámolások az ispotályszámadásokban keresendők, ezeknek szerves részeként. A város malmainak a számadásai 1660-ig tartanak, amikor a töröknek fizetendő sarc miatt a város válságba jutott. Ekkor az alparéti malmot az unitárius egyháznak adták zálogba, a másik malom is hasonló sorsra jutott. A kolozsvári unitárius egyház az átvételtől kezdve folyamatosan vezette az erről készült számvetéseket.<sup>40</sup> A számadások kezdetén meg is magyarázták, hogy az alparéti malom miért tartozik az unitárius egyház elszámolása alá.

Az egyháziak számadásai a 17. század közepéig a Szent Mihály-templom, a plébánia épülete, valamint az iskolaépületek karbantartási és építési munkálatairól számoltak be. Ekkor ezek az ingatlanok az unitárius egyház birtokában voltak. A bevételek között minden évben megtaláljuk a templom köré épített téglá-, kő- és faboltok bérleti díjait, valamint a harangozásból, esetleg a templomba temetkezésből befolyó összegeket is. E számvetések időről időre leltárba vették az egyház tulajdonában lévő kegytárgyakat, külön feltüntetve, hogy mi volt az egyház használatában zálogjogon, mi pedig saját tulajdonában.

Bethlen Gábor uralkodásáig nem került szóba, hogy melyik protestáns egyház számadásait tartalmazzák a kolozsvári egyháziak számadásai, ekkor azonban a református fejedelem támogatását érezve, a város református, azaz kálvinista hívei javasolták a Szent Mihály-templom körüli boltok bevételeinek a megosztását. Ekkor még a város lakóinak többsége unitárius volt ugyan, de folyamatosan nőtt a reformátusok aránya.<sup>41</sup> E folyamat része volt az is, hogy az unitárius és a református egyház külön-külön saját számadást kezdett vezetni. A számadások egyik központi tételét a harangozási feljegyzések képezték. Kiolvasható belőlük a felekezeti hovatartozás, és itt örökítették meg az elhunytak nevét

<sup>39</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1578/2/XV.; 1579–80/2XVII.; 1580/2/XX–XXI.; 1581/3/1–III.; 1583/3/XII.; 1584/3/XIII., XXI.; 1587/3/XXXIII.; 1589/4/VII.; 1590/4/XIII., XVIII.; 1591/5/V–VI.; 1592/5/XIV.; 1593/5/XIX.; 1594/6/II., VII.; 1596/6/XXII.; 1597/7/XI.; 1598/7/XVI.; 1599/7/XII.; 1600/9/VIII.; 1602/9/XXXI., XXXIII.; 1603/10/XV.; 1605/11/XI., XXII.; 1606/12a/X.; 1607/12a/XIII.; 1608/12a/XXI., XXIV.; 1609/12a/IV.; 1610/12a/VII.; 1612/13a/I.; 1613/13b/X.; 1615/13b/II.; 1616/14a/VII–VIII.; 1617/14a/XII., XXIV.; 1618/14b/XIV., XVI.; 1619/15b/IV–V., VII.; 1620/15a/XV.; 1621/15a/V–VI.; 1622/15b/XIV–XV.; 1623/16/X., XV.; 1624/16/XX.; 1625/16/XXXII–XXXIII.; 1626/17b/III–IV.; 1629/18a/V.; 1630/18a/VIII.; 1631/18b/V.; 1634/19/XIII. 873–904.; 1635/20/III/751–785.; 1634/35/20/III/861–884.; 1636/21a/II/653–670., 691–702.; 1637/21b/IVa/17–40.; 1638–39/21b/VI/245–280.; 1640/23/VIII/13–48.; 1642/23/XI/503–540.; 1643/23/IV/335–356.; 1646/24/XV/639–650.; 1647/25a/717–744.; 1648/25b/VI/827–858.; 1649/26/VI.; 1651/VII.; 1652/28a/V/1–34., 91/100.; 1653/27/IX.; 1654/27/XVIII.; 1653/28a/XI.; 1655/28b/V.; 1656/29/VIII. 5376.; 1657/29/XVII.; 1658/30/XIX–XX., XXVII.; 1659/32/VI–VII.; 1660/32/XVII.

<sup>40</sup> Kolozsvári belvárosi egyházközség levéltára. A kolozsvári Unitária Eklésia Alparéti és Szentpéter malmának számadásai (1660–1709).

<sup>41</sup> Sipos Gábor: A kolozsvári református egyházközség. In: uő: *Reformata Transilvanica. Sipos Gábor tanulmányai az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez*. Kolozsvár, 2012. 29–42.

is, így e feljegyzések az e korban még hiányzó halotti anyakönyveket is helyettesítik.<sup>42</sup> A református számadások 17. századi adatait Szász Anikó elemezte.<sup>43</sup> A napjainkig megmaradt, református egyházra vonatkozó számadások a református gyűjtőlevéltárban találhatóak, és – 1645-ben a harangozási jövedelmek lejegyzésével kezdődnek – többnyire folyamatosak.<sup>44</sup>

A város számadásai között az egyháziak számadásai 1564-gyel kezdődnek és 1626-tal zárulnak, folytatásuk a kolozsvári unitárius egyházközség levéltárában található meg.<sup>45</sup> Az itt őrzött első kötet gerincén lévő felirat az 1627 és 1654 közötti számadásokat ígéri az olvasónak, de az első bejegyzés csak 1641-ből származik, ezt követően már rendszerezsek a számadások, és a kolozsvári unitárius egyházra vonatkoznak.<sup>46</sup>

Kolozsvár-ispotály története nem a számadásokkal kezdődött. Jólal korábban, már a 14. században működött a Szent Erzsébet-ispotály, majd a 15. század közepétől a Szentléleknek felajánlott intézmény, és valamikor a 15. század fordulójától a Szent Jób-ispotály, amelyről nagyjából egy emberöltőnyi időre vannak szórványos adataink. Számadások csupán a Szent Erzsébet- és Szentlélek-ispotály működéséről maradtak fent.<sup>47</sup>

<sup>42</sup> Lásd az Erdélyi Református Egyház Gyűjtőlevéltára Kolozsvár, Kolozsvári egyházközség levéltára Kötetek Számadáskönyvek, 1645–1950. I. C. 1–8.

<sup>43</sup> Szász Anikó: A kolozsvári református egyházközség világi tisztségviselői a 17. század második felében. In: *[É]letünk mi sokáig két hazában*, 301–311.; Szász Anikó: *A kolozsvári református egyházközség története a 17. század második felében*, 2011. [PhD-disszertáció] 108–244.

<sup>44</sup> Erdélyi Református Egyház Levéltára Kolozsvári egyházközség levéltára Kötetek Számadások, I. C 1. (1648–1652) [Szegedi Gergely a lejegyzője]; I. C 2. Regestrum (1653/1654), I C 3. (1655–); I C 4.; I C 5. (1669–1670); I C 6. (1690–1765); I C 7. (1682–1688); I C 8. [Harangozási számadásokról] (1697–1704). Ezek a számadások harangozási mellett az egyházközség más bevételeinek, (birtokainak, dézsmáinak [bor, búza]), valamint a kiadásainak (építés, javítás, bontás, papok és iskolamesterek) összegeit tartalmazza.

<sup>45</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1550 körül–1/I.; 1564–8/1/XI.; 1579/2/XIX.; 1580/2/XXIII.; 1581/3/IV.; 1582/3/VII.; 1583/3/IX.; 1584/3/XV.; 1585/3/XIX.; 1589/4/VIII–IX.; 1593/5/XIX.; 1596/7/II.; 1597/7/III.; 1598/7/XV.; 1599/8/XVI.; 1601/9/XV.; 1604/11/XIII.; 1605/11/XXI.; 1606/12a/VIII.; 1607/12a/XIII.; 1609/12b/IV.; 1610/12b/VII.; 1621/15b/IV.; 1622/15b/XVII.; 1623/16/VII.; 1624/16/XXI.; 1625/16/XXX.; 1626/17b/I.

<sup>46</sup> Az évente készített számadásokat a 18. században vagy azt követően kötétek össze, erre vonatkozik a kötetben felhasznált, 1788-as évszámot tartalmazó szöveg is. Az egybekötött papírra vetett éves számadások nagysága különböző. Az egyházközségi levéltárban három kötetbe (A, B, C) sorolják az egyháziak számadásait és a következő egységes címmel látták el: *A kolozsvári Unitária Eklézsia Egyháziainak Számadása a piaci nagytemplom körüli Boltok és harangozási jövedelmek A (1627–1654) B (1655–1676) C (1676–1709)*. Ezt a harmadik kötetet használta fel Herepei János: *A kolozsvári Unitária Eklézsia Egyháziainak Számadása a piaci nagytemplom körüli Boltok és harangozási jövedelmek*. In: uő: *Művelődéstörténeti tanulmányok és adatárak*. Kolozsvár, 2008. 100–114.

<sup>47</sup> RNL KMI KVL Számadások, Ispotály, 1586/3/XXVI.; 1587/3/XXXIV.; 1588/4/V.; 1589/4/XI.; 1591/5/XIX.; 1595/8/XIII.; 1597/7/VII.; 1598/8/III.; 1599/8/VIII.; 1600/9/XII–XIII.; 1601/9/XXVI.; 1602/10/II.; 1603/10/X.; 1603/11/V.; 1604/11/XVIIb.; 1606/12a/I., 12b/XII.; 1607–14b/I.; 1608–12a/XVII.; 1609/12b/III.; 1610/12b/V.; 1617/14b/XXI.; 1619/15a/I.; 1623/16/I., VI.; 1625–6/16/XXV.; 1626–17b/VII.; 1628/18a/I.; 1631–18b/X.; 1632–19/IX.; 1639/18a/VI.; 1642–23/XI.; 1643/24/IV.; 1646/24/XII.; 1647/25a/II.; 1648/25b/I.; 1649/26/III.; 1650/51/26/VI.; 1652/27/VIII.; 1653/27/X–XV.; 1654/27/XVII.; 1656/29/VIII.; 1660/32/XXXIV–XXXV.; 1661/33/XVII.; 1663/33/XXIX.; 1664/34/II.; 1665/34/IV.; 1666–67/34/XXXVI–XXXVII., XXXIX.; 1668/34/XXIII., XXVII.; 1673/34/XXIX., XXXII.; 1675/35/I.; 1676/35/III.; 1677/35/IV.; 1678/35/V.; 1679/35/VII.; 1680/35/XII–XVI.; 1681/35/XVIII–XXI.; 1683/35/XXIII.; 1684/35/XXV–XXVII.; 1685/35/XXVIII–XXIX.; 1686/36/I.; 1689/36/IX.; 1690/36/V.; 1691/36/IX.; 1693–94/37/XIII–XIV.; 1694/38/VIII.; 1697/38/XVII.; 1698/39/I.; 1699/39/X. Kolozsvári Szent Mihály Plébánia Levéltárában található Szent Er-

Mint már szó esett róla, az ispotálymesterek instrukciót is kaptak, hogyan készítsék el számadásaikat.<sup>48</sup> Az utasítás a Szent Erzsébet-ispotály számadásainak tételeit két nagy csoportra, bevételekre és kiadásokra osztotta, s mindegyiket további fejezetekre tagolta. A fejezetek sorrendjét is elvárták az ispotálymesterektől, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az elkészült számadások nem követték mindenben az előírásokat. Az instrukció szerint a számadás első fejezetében a búzáról, a malom hasznáról, a mérái dézsmáról és ezeken belül az árpa-, zab-, alakor-, tönköly-, len-, kender-, kölesbevételekről kellett volna jelenteni, elszámolva a bevételezett köből gabonákat, de az eladott jószágokat is, valamint összesíteni kellett volna a fennmaradó javakat. A második fejezet a szőlők bevétele volt hivatott tartalmazni, itt kérte az instrukció a bevételezett, vederben kifejezett bor mennyiségét, az eladott és megmaradt szőlővel való elszámolást. A harmadik rész a juhokról, bárányokról, gyapjúról, sajtról, vajról, bórról, túróról és a sós tejről adott számot. A negyedikben a sütőházzal és a várbeli ház bevételeiről vártak elszámolást. Az ötödikben a szénáról, a hatodikban a sertésekről, a hetedikben a lovakról kellett feljegyzést készíteni. A nyolcadik fejezet vette számba a szegényeket és az ispotályba szegődötteket, a kilencedik, egyben utolsó fejezet ismét a juhok és az ünő barmok számát kérte.

A költségek esetében már csak hét fejezetre tagolva kértek feljegyzéseket. Az elsőnek a szántás, malom, majorság költségeit, a másodiknak a szőlővel kapcsolatos kiadásokat (kádak, szőlőmunkák), a harmadiknak a juhokkal való gazdálkodást, a negyediknek a vámkenyerek sorsát, az ötödiknek a kaszálóra fordított kiadásokat, a hatodiknak a szegényeknek vásárolt húst, halat, olajat, a hetediknek a *diversát*, azaz a ház körüli kifizetéseket kellett tartalmaznia. Ki kell emelni, hogy az utasítás minden esetben a számadástól számadásig tartó időszakra várta a feljegyzéseket, a szegényeknek való élelmiszer-vásárlás esetén azonban hetes lebontásban kérte a kiadások feltüntetését.

Az ispotályok számvetései azt mutatják, hogy lejegyzőik csupán nagy vonalakban követték az instrukciókat.<sup>49</sup> Az év elején megpróbálták ugyan tételről tételre követni az előírást, később aztán már egyre lazábban tartották magukat hozzá.<sup>50</sup>

Kolozsvár – akárcsak sok más város – földesura volt több *possessió*nak, számadást azonban nem készítettek mindegyikről. Felek falut annak idején a város védelme érdekében telepítették, és bár a város birtokában maradt, mégsem maradtak fent számadások az ottani gazdálkodásról, mivel a felekiek már a 16. században egy összegben megváltották a város iránti kötelezettségeket.

A kolozsvári városi jószág gazdálkodásának felügyeletét kisebb megszakítással a város vezetése által megválasztott két ispán látta el. A város statútumaival összhangban egyikük a magyarok, másikuk a szászok közül került ki.<sup>51</sup> Olyan személyt választottak ebbe a tiszt-

zsébet-aggmenház levéltára, Fasc. A. 1689-es évi számadások; MNL OL R314, Városi iratok, számadástörvények, 1587-ből.

<sup>48</sup> RNL KMI KVL Prot. Diversa. III. 19. [Instrukció].

<sup>49</sup> Uo.

<sup>50</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1587/3/XXXIV.

<sup>51</sup> 1578–1580 között a három falu felügyeletét Dávid kenéz kezébe adták. Nicolae Edroiu: Domeniul rural al oraşului Cluj pana in secolul al XVII-lea. In: *Istoria Clujului*. Ed. Ştefan Pascu. Cluj, 1974. 173–194.

ségbe, akinek a városban ingatlana volt, amivel felelhetett a város előtt. Az ispánok pénzbeli javadalmazást kaptak, kezdetben 25-25 forintot, majd a birtok növekedésével fizetésük 35-35 forintra emelkedett.<sup>52</sup> A birtok igazgatását az udvarbírók, majorosok és a többi alkalmazott végezte. Az ispán gondoskodott a gazdálkodáshoz szükséges személyzet (kondás, juhász, ménes, kocsis, majoros) biztosításáról. A nagyobb munkák, javítások esetén a döntés a városi tanácsé volt, a kivitelezés feladata azonban már az ispánra hárult.

A számadások felső és alsó jószágáról beszéltek. Különösen az asszonyfalvi – ezt hívták alsónak – jószág megszervezése jó időbe tellett. Az adományba kapott területek nem bizonyultak elegendőnek, ezért szereztek hozzájuk zálogos földeket és megpróbálták minél hatékonyabban megszervezni a gazdálkodást.<sup>53</sup> Ennek a törődésnek köszönhetően Felsőfülében új udvarházat emeltek, ahonnan ezt a birtokrészt jobban lehetett felügyelni.<sup>54</sup> Az épületnek két szobája, kamrája, pitvara, konyhája, nyári tornáca volt, pincéjében akár 20 boroshordó is elférhetett. A melléképületek is jelentős beruházást igényeltek, ugyanis az új istálló mellett gabonaház épült, a szárnyasoknak pedig ólat készítettek. 1597-ben a birtoktest központjának valószínűleg Hagymást jelölték ki, mivel ide is egy udvarházat építettek a jobbágyokkal.<sup>55</sup> A 16. század végén Apahidán is feljegyeztek egy udvarházat, amely az itteni *allódiium* központja lehetett.<sup>56</sup> Ezekről az építkezésekről az időnként megjelenő rendhagyó feljegyzések tudósítanak.

Az alsó jószágon a gazdálkodás folyamatos volt a városi tulajdonba iktatásától kezdve egészen 1660-ig. Ekkor a birtok egyes részeit a töröknek fizetendő sarc előteremtése érdekében különböző helyeken zálogba bocsátották. Jelentős része a kolozsvári unitárius egyház kezelésébe került, amelyről 1666 és 1708 között folyamatos számadás készült.<sup>57</sup> A felső jószág a 16. század végén és a 17. század elején a Hagymás körüli és az apahidai jószágokat jelentette, majd fokozatosan Kóród is megjelent az iratokban, a többi jószágról azonban hallgatnak a számadások. Az ispánok által felügyelt uradalmi gazdaságokon kívül Kolozsvárnak még voltak a városban és közvetlen közelében kaszálói, szántóföldjei, szőlői is. Az ezeken folytatott gazdálkodásnak azonban szinte semmi nyoma nincs a számadásokban. Valószínűleg a városháza gazdálkodott velük, feljegyzések azonban nem maradtak fenn róluk.

A város uradalmáról az 1585 és 1660 közötti évekből maradt fenn többé-kevésbé folyamatos számadás.<sup>58</sup> Az udvarházak és melléképületek építése és karbantartása, de a

<sup>52</sup> David Prodan: *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. I–II. Buc, 1968. 708.; Uő: Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și în XVIII. In: *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*. Cluj, 1961. 217–235.

<sup>53</sup> Prodan: *Iobăgia în Transilvania*, 697.

<sup>54</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1588, 4, fasc. II.

<sup>55</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1597, 8/IV.

<sup>56</sup> *Oklevéltár Kolozsvár története*, II. 178. Itt 1600-ban ugyan az apahidai birtokrész (Szamoson lévő malommal, házzal és nemesi kúriával) elcseréléséről van szó, mégis ha nem is folyamatosan ezek után is vannak adatok az apahidai jószágról, amelyet esetleg vagy nem cseréltek el vagy nem a teljes birtok cserélt gazdát.

<sup>57</sup> A kolozsvári belvárosi egyházaköztség levéltára. A kolozsvári Unitária Eklésia külső Jószágainak Gondviseléséről ispáni számadás (1666–1708).

<sup>58</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1585/3/XVI.; 1586/3/XXVIII.; 1587/3/XXXII.; 1588/4/II., IV.; 1590/4/XVII.; 1591/5/IV.; 1592/5/XIII.; 1597/7/VII.; 1599/8/IX.; 1603/10/XV.; 1605/11/XI.; 1607/12b/XIII.; 1609/12b/

birtokperekre fordított összegek is helyet kaptak ezekben a számvetésekben. A 16. század végére a városi uradalom háromról hét falura, pontosabban hét faluban birtokolt részekre növekedett.

A *direktori*, ügyészi, közügyigazgatói feladatkört a százak tanácsának 1587. március 14-én született döntése írta le. Ekkor egy magyar és egy szász főurat azzal bízták meg, hogy a várost „személyibe oltalmazzák”, és a városra „magva szakadás” miatt szálló javakat a városévá tegyék.<sup>59</sup> Habár a *direktorok* feladatainak megfogalmazására csak 1587-ben került sor, már 1584-ből ismerünk egy városi polgárt, aki közügyigazgatóként tevékenykedett. A *direktori* számadások csak jóval 1587 után kezdődnek. Eleinte szórványosan maradt fenn egy-egy év számadása (1593,<sup>60</sup> 1603<sup>61</sup>), de 1608-tól már ezek is az állandó számadások sorát gazdagítják. A *direktorok* megválasztásáról már 1590-ből és 1592-ből is van adat, de a tevékenységükről szóló első említések korábbiak.<sup>62</sup> Munkájukról Pakó László készített elemzést. Számvetéseikbe a perbehívások, a perek és az örökségi ügyek költségei kerültek be. Pakó tanulmányából azt is megtudjuk, hogy ez a városi hivatal az országos *fiskális direktor* tisztségéhez hasonlítható.<sup>63</sup> A városban lefolytatott örökösödési perek következtében a közösségre vagy intézményeire maradó javakat a *direktorok* az osztóbíráktól vették át és továbbították a címzett felé. A *direktorok* számadásai 1609 és 1660 között viszonylag rendszeresek, attól kezdve a zavaros idők következtében már ritkábban jelennek meg.<sup>64</sup>

A 17. század elején újabb számadások jelennek meg több-kevesebb rendszerességgel, de még nem minden évben. Később aztán gyakoribbakká válnak, de nem ellenőrzik minden évben őket. A számvevők ezeket az elszámolásokat is megvizsgálták, és a város hatósága elé is vitték. Ezek a számadások vagy bizonyos tisztségekhez vagy egyes alkalmi feladatokhoz kötődtek. Az összesítő számadások arra intenek, hogy ezekből is jóval több készült, mint amennyit a levéltárak megőriztek számunkra.

IV.; 1610/12b/VII.; 1612/13a/I.; 1613/13b/XV.; 1615/13b/III.; 1616/14a/VI.; 1617/14b/XIV.; 1617/14a/XX.; 1618/14b/XIX.; 1619/15b/VI.; 1620/15a/XX.; 1621/15b/VII.; 1622/15b/XVI.; 1623/16/V.; 1625/16/XXXI.; 1626/17b/V.; 1629/18a/V.; 1630/18a/VIII.; 1631/18b/V.; 1634/19/XIII. 821–838.; 1635/20/III. 718–750.; 1636/21a/II. 625–652.; 1638–9/21b/VI. 228–245.; 1637/21b/IVa/1–16.; 1637/21b/IVb.; 1640/23/VIII. 1/12.; 1642/23/IX/483–502.; 1643/24/IV. 317–234.; 1645/24/XI.; 1646/24/XX. 611–638.; 1647/25a/I. 681–716.; 1648/25b/VI. 777–826.; 1649/26/VI.; 1651/27/II. 1–44.; 1652–53/27/IX.; 1656/29/III.; 1656/29/VII.; 1657/29/XVIII.; 1658/30/XVIII.; 1650/30/XXIX.; 1660/32/XVIII.

<sup>59</sup> Pakó László: A városi közügyigazgatók (direktorok) Kolozsvár 16. század végi bírósági gyakorlatában. *Erdélyi Múzeum* 74 (2012) 3. f. 91.

<sup>60</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1593/5/XX.

<sup>61</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1603/10/XV.

<sup>62</sup> Pakó: A városi közügyigazgatók, 88.

<sup>63</sup> Uo. 93.

<sup>64</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1609/12b/IV.; 1610/12b/VII.; 1614/13a/XVIII.; 1615/13b/I.; 1617/14a/XIII.; 1618/14b/XVII.; 1619/15a/VIII.; 1620/15a/XIX.; 1621/15b/III.; 1622/15b/XIX.; 1623/16/XII.; 1624/16/XXVIb.; 1625/16/XXXIII.; 1626/17b/III.; 1629/18a/V.; 1631/18b/VIII.; 1632/19/X.; 1638–39/21b/VI. 281–308.; 1637/21b/IVa/41–48.; 1642/23/XI. 573–616.; 1643/24/IV. 357–370.; 1646/24/XV. 661–699.; 1647/25a/I. 745–758.; 1648/25b/VI/859–876.; 1651/27/VI. 45–52.; 1652/28a/V. 35–46.; 1654/28a/VI. 1–10.; 1656/29/VII.; 1658/30/XXVI.; 1659/32/VIII.; 1660/32/XIX.; 1665/34/XVII., XX.; 1674/34/L.; 1675/34/LII.; 1690/36/VII.

Közülük elsőként az erdőbírók számadásait kell említeni. Ilyeneket ismerünk az 1593., 1595., 1598., 1604., 1606., 1608. évekből, majd ezt követően időről időre újra felbukkantak.<sup>65</sup> Csak 1620-tól váltak rendszeressé az út, híd és pallók építésére vonatkozó feljegyzések,<sup>66</sup> amelyek eleinte szórványosak. A portörőről vagy puskapormalomról szóló elszámolások 1616-tól kezdődnek.<sup>67</sup> Mindegyik számadás a város által megbízott személy vagy személyek tevékenységét tükrözi. Az erdőbírók a város erdeinek kitermeléséről, a fa elosztásáról, eladásáról számolnak be. Időről időre a városbeli utak, hidak és átkelők karbantartási munkálatairól is döntött a tanács, ezek végrehajtására pedig polgárai közül bízott meg arra alkalmas személyeket. Az ilyen megbízásos munkák nyomán is készültek számvetések, amelyek nemcsak az erre a célra kapott összeg felhasználásáról beszélnek, hanem a munkára fordított időről és anyagokról is, néha pedig arról, hogy honnan szereztek be azokat. A portörők által vezetett feljegyzések a város védelmi készülségéről nyújtanak információkat. Ezek más leltárakkal, valamint a város falai és bástyái építetők elszámolásaival együtt mutatják be a város védelmére költött összegeket. Az építetők elszámolásai 1633-tól egyre gyakoribbá válnak (ez egyben az efféle munkák megszorodását is mutatja) a város falainak, bástyáinak, tornyainak építéséről, javításáról, erősítéséről. Újabb folyamatos számadások 1647-től kezdődően a postalovakkal kapcsolatos költségekről számolnak be.<sup>68</sup>

Az állandóvá váló számadások sorát a cipósüttetők, cipólátok gazdagítják (1612-ből származik az első ilyen számadás, folyamatosan 1623-tól),<sup>69</sup> majd a serlátók (serkóstolók) elszámolásai is megjelennek, hivataluk 1621-től<sup>70</sup> állandósul. A cipósüttetők a város megbízásából és a város nevében süttetett vagy vásárolt kenyerekről számoltak el. Ők süttették a város vendégei és a város számára a város tulajdonában lévő gabonából a különböző alkalmakra (fejedelem vagy családja látogatására, követek, országgyűlés, zsoldosok ellátására) szükséges kenyeret. A serlátók vagy kóstolók minden veder sörből egy-egy dénárt vettek a város számára.<sup>71</sup> Ezek a számadások a későbbiekben is megmaradtak, de

<sup>65</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1593/5/XIX.; 1595/6/XVIII.; 1598/7/XVII.; 1604/11/X.; 1606/12a/VII.; 1608/12a/XXI.; 1609/12b/IV.; 1612/13a/I.; 1623/16/II.; 1631/18b/V.; 1634/19/XIII/917-920.; 1636/21b/II. 727-746.

<sup>66</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1609/12b/IV.; 1612/13a/I.; 1615/13b/II.; 1620/15a/XVII.; 1621/15b/VIII.; 1624/16/XXIII.; 1626/17b/VI.; 1629/18a/V.; 1631/18b/V.; 1636/21a/II. 751-758.; 1637/21b/IVa/65-78.; 1638-39/21b/281-308.; 1640/23/VIII.

<sup>67</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1592/5/XIII.; 1612/12b/IX.; 1613/13a/VIII.; 1615/13b/I. 21-22.; 1616/14a/X.; 1617/14a/XnIII.; 1619/15a/IX.; 1620/15a/XVI.; 1621/15b/VII.; 1622/15b/XIX.; 1626/17b/VI.; 1629/18a/V.; 1634/19/XIII.; 1635/20/III.; 1636/21/III.; 1637/21b/IVa.; 1643/24/IV.; 1644/24/V.; 1648/25b/VIII.; 1649/26/VI.; 1651/27/VI.; 1652/28a/V.; 1653/27/XII.; 1654/28a/XVI.; 1655/28a/XV.; 1655/28b/VI.; 1657/29/XIX.; 1658/30/XXIII.; 1659/32/XIII.; 1660/32/XXIV.

<sup>68</sup> Uo. 1647/25a/803-806.

<sup>69</sup> Uo. 1612/13b/I.; 1621-23/16/XIII.; 1624/16/XXIII.; 1626/17b/VI.; 1638-39/21b/VI. 309-320.; 1643/24/III. 455-450.; 1647/25a/I. 767-794.; 1648/25b/VI. 895-918.; 1649/26/VI.; 1654/28a/XVI. 29-31.

<sup>70</sup> Uo. 1621/15b/VIII.; 1638/19/XIII. 905-930.; 1634-35/20/III. 841-860.; 1636/21a/II. 671-690.; 1637/21b/III. 57-64.; 1642/23/XI.; 1643/23/IV.; 1646/24/XV.; 1647/25a/I. 794-802.; 1648/25b/VI. 859-884.; 1649/26/VI.; 1651/27/II. 73-82.; 1652/28a/V. 73-82.; 1654/28a/XVI. 11-16.; 1659/32/X.; 1660/32/XXII.; 1672/34/XLVI-II.; 1673/34/LIII.; 1674/34/LIV.; 1676/36/II.; 1678/35/VI.; 1679/35/VIII.

<sup>71</sup> RNL KMI KVL Parciális, 1633/22/I. 771.



időközben átalakultak; a termékek után fizetendő adót vették számba, és itt írták össze a silány minőségű termékekre kivetett bírságokat is.

## Időszakos számadások

Az időszakos számadások közé olyan bevételek elszámolásait soroltam, amelyek csupán egy meghatározott ideig voltak a város birtokában.

Báthory Zsigmond több alkalommal is arra kényszerült, hogy kölcsönt vegyen fel Kolozsvártól, tartozását pedig úgy próbálta törleszteni, hogy 1598-ban zálogba adta a városnak Kolozs és Szék sóbányáinak bevételeit, valamint a városban felállított harmincad jövedelmét. A sógazdálkodásra vonatkozóan 1600–1617 között évente készítettek feljegyzéseket, és ezek szép számban fenn is maradtak.<sup>72</sup> A begyűjtött harmincad sorsáról az 1602–1637 közötti időszakból olvashatunk.<sup>73</sup> Mindkét esetben tudjuk, hogy ezek a bevételek már korábban is a város kasszájába folytak, de részletes számadások csak ebből a néhány évtizedből maradtak fenn. E két bevételi forrásból származó jövedelmek a *parciális* és a részletes számadások összevetésével hosszú időn keresztül szinte folyamatosan rekonstruálhatók.

Kolozsváron nem csupán a város, hanem ispotályai is élvezhették a fejedelmi adományként kapott sóbevételeket. Az ispotály sójára sokkal hosszabb ideig lehetett számítani, mint a városéra.<sup>74</sup> Az adomány évente megszabott (ezer) sókocka jövedelméről rendelkezett, ezeket az ispotály vagy a város akkor és ott adhatta el, amikor akarta, és amikor szüksége úgy kívánta. Az ispotály sójövödelméről korábbi munkáimban már szoltam,<sup>75</sup> ezért most csak a város számára rendelt só számadáskönyveiről beszélek. A város a sót – annak ellenére, hogy a rendelkezés a széki és kolozsi sóra vonatkozott – szinte a teljes időszakban, a kolozsi sóbányákból kapta, és kivételes alkalomnak számított, amikor Szék-ről érkezett. Kiss András szerint lehetséges, hogy nem is készült fejedelmi adománylevél a két sóbánya jövedelmének Kolozsvár számára történt adományozásáról.<sup>76</sup> A város sóval való gazdálkodásának számadásai a só vágatásával, szállításával és eladásával foglalkoznak.<sup>77</sup> A számvetések nem térnek ki a sötömbök nagyságára, az értékesítés módszereire

<sup>72</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1600/9/V. 9., IX–X., XV.; 1602/10/IV–V.; 1603/10/XV.; 1604/11/VI., XI–XII.; 1605/11/XVIII., XXII., 14b/I.; 1607–12a–XIII.; 1613/13a/X.; 1614/13a/XXI.; 1616/14a/XIa.

<sup>73</sup> Lásd Pap Ferenc: *Kolozsvári harmincadjegyzékek*. Bukarest–Kolozsvár, 2000. 105–538.

<sup>74</sup> E bevételek összesítését maga a város végezte el. RNL KMI KVL Számadások, 1718/48/XIII.

<sup>75</sup> Rüszt-Fogarasi: *A só, az ispotály és Bethlen*, 229–241.; Uő: *Egy elfeledett intézmény*, 20.

<sup>76</sup> A bevétel háttéréről lásd: Kiss András: *Kolozsvár és a Báthoryak: Zsigmond és Gábor*. In: *Szabolcs- Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyve*. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2006. 329.

<sup>77</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1599/8/XIV.; 1600/9/V.; 1600–02/9/IX–X., XIV.; 1602/10/IV–V.; 1603/10/XV.; 1604/11/VI., XI.; 1605/11/XVIII., XXII.; 1602/10/IV–V.; 1603/10/XV.; 1604/11/VI.; 1604/11/XII.; 1610/12b/VII.; 1611/12b/VIII.; 1612/13a/VI., XVI., XXII.; 1613/13a/X.; 1614/13a/XXI.; 1616/14a/I., XIa.; 1617/14a/XXII., XXV.; 1618/14b/I.; 1619/15a/III.; 1619/15b/XII.; 1622/15b/XVIII.; 1623/16/XI.; 1625–26/16/XXVII.; 1630/18b/IV.; 1630–33/19/I.; 1632/19/VII.; 1634/19/XI., 20/I–II.; 1635/20/V–VI.; 1637/20/I.

és helyszíneire. A kőso gyakori vámost áruként szerepelt a kolozsvári harmincadjegyzékekben.<sup>78</sup>

Szintén fejedelmi adományként kapta meg Kolozsvár a harmincadszedés jogát. Ez a külkereskedelmi értékvám – mint azt Kiss András megírta – a 16. század fordulóján került a város birtokába.<sup>79</sup> Az adománylevelet a későbbiekben többször is megerősítették, vagy új kiváltságlevelet bocsátottak ki, melyben a feltételeket módosították.<sup>80</sup> A kolozsvári harmincadjegyzékek hiteles képet nyújtanak a városon keresztülmenő, külföldre vitt vagy külföldről behozott árukról. A feljegyzések nemcsak a behozott és kivitt árukról szólnak, hanem a kereskedőket is megnevezik.<sup>81</sup> A Kolozsvár város számadásai között fennmaradt harmincadjegyzékek jelentős részét Pap Ferenc adta ki, melyet Pakó László egészített ki a későbbiekben.<sup>82</sup> A harmincadjegyzékeket Pap Ferenc több tanulmányában vizsgálta, legutolsó értekezése a só kolozsvári harmincadolásával foglalkozott.<sup>83</sup> A kolozsvári harmincadjegyzékek<sup>84</sup> az itt szedett külkereskedelmi vám naplói. A vámszedést maga a város szervezte meg, és a paritásos elvet tiszteletben tartva választott két – egy magyar, egy szász – személy gondjaira bízta. A beszedett harmincad jelentős része a fejedelem által felvett kölcsön fejében a várost illette.

A harmincadbevételekből a fejedelmi parancs, azaz *deputatio* szerint személyek és intézmények részesültek különböző összegekkel. A kolozsvári református egyház és iskola több alkalommal is támogató *deputatiót* kaptak a fejedelemtől. 1632-ben az Óvárban lévő kálvinistáknak 450 forintot juttattak ily módon.<sup>85</sup>

## Rendkívüli számadások

Kolozsvár történetének 1660 és 1713 közötti időszakát a korabeli feljegyzések alapján Kiss András a „romlott” Kolozsvár idejének nevezi.<sup>86</sup> Ezzel az időszakkal a kutatók csak az utóbbi időben kezdtek el behatóbban foglalkozni. Mihály Ágnes doktori disszertációjá-

<sup>78</sup> Pap: *Kolozsvári harmincadjegyzékek*, 615–616.

<sup>79</sup> Kiss: *Kolozsvár és a Báthoryak*, 330.

<sup>80</sup> Pap: *Kolozsvári harmincadjegyzékek*, 7–8.

<sup>81</sup> Șarolta Solcan: *Negustoresele din Cluj în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Medievalia Transilvanica* (2001–2002) 35–54.

<sup>82</sup> Pakó László: *Kolozsvári harmincadjegyzék 1631-ből. Erdélyi Múzeum* 77 (2015) 1. f. 145–177.

<sup>83</sup> Pap Ferenc: *Kolozsváriak marhakereskedése*. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kiss András – Kovács Kiss Gyöngy – Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 1999. 449–460.; Pap Ferenc: *A só harmincadolása Kolozsváron (1599–1637)*. In: *Tiszteletkőr*, 217–222.

<sup>84</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1599/8/XIV.; 1602/9/XXXV.; 1603/10/XV.; 1610/12b/VII.; 1612/13a/VI.; 1613/13a/XVI.; 1614/13a/XXIII.; 1615/13b/IX.; 1616/14a/I.; 1617/14a/XXII.; 1618/14a/XXV.; 1624/15a/XII.; 1622/15b/XVIII.; 1623/16/XII.; 1625/16/XXVIIb.; 1630–31/18a/IV.; 1630–31/19/I.; 1632/19/VII–VIII.; 1634/19/X.; 1635/20/I–II.; 1636/20/V–VI.; 1637/21b/II. 747–750.

<sup>85</sup> RNL KMI KVL Parcialis, 1632. 705.; 1633. 743.; 1634. 849. Feldolgozását lásd Szász Anikó: *A kolozsvári református egyházköztség harmincadvámából származó jövedelme a 17. században. Erdélyi Múzeum* 73 (2011) 3–4. f. 117–123.

<sup>86</sup> Kiss András: *Kincses Kolozsvártól – romlott Kolozsvárig. Korunk* 17 (2006) 10. sz. 2.

ban,<sup>87</sup> Flóra Ágnes a Kolozsvár 700 konferencián elhangzott előadásában<sup>88</sup> tárgyalta e korszak történetét.

E háborús fél évszázad alatt Kolozsvár vezetőjét nem a város választotta, hanem a város kinevezett főkapitányt kapott. Annak ellenére, hogy az 1666-os kiváltságlevél többször is kijelentette, hogy nem kívánják Kolozsvár kiváltságait elvenni, mégis fontos változások történtek a város életében.<sup>89</sup> A város polgárait minden városi iratban és a város polgárkönyvében is a város nemes polgárainak kezdték nevezni.<sup>90</sup> Régebben a város mindenáron a falain kívül próbálta tartani a nemeseket, és ezt több fejezetben ki is nyilvánította a „Successioról való tractátusban”,<sup>91</sup> ezután azonban a nemesek korlátozás nélkül telepedhettek le, vásárolhattak és örökölhettek ingatlant. Az 1666-os kiváltságlevél egyértelműen a nemesi birtokszerzésnek kedvezett, amikor kimondta, hogy a város ama szabadságainak megtartását biztosítja, amelyek nem ellenkeznek a nemesi kiváltságokkal. Ezután a városi közösség már csak a száz forint érték alatti ügyekben dönthetett. Minden fontosabb kérdésben a kinevezett vezetés, a főkapitány, a hadnagy, továbbá a vármegye hatósága lett az illetékes. A város közgyűléseinek száma csökkent, a tisztségviselőket nem évente választották meg.<sup>92</sup> A paritás elvét ekkor is figyelembe vették, és többé-kevésbé ugyanazokkal a tisztségekkel találkozunk, amelyeket korábban megismerhettünk, elszámolásaik azonban nagyon esetlegesen maradtak fenn.

A rendkívüli helyzetek rendkívüli költségeket eredményeztek. Ilyen volt a sarc kifizetése a tizenöt éves háborúban, a törököknek és a tatároknak fizetendő adó 1668-ban,<sup>93</sup> vagy a fogságba esettek kiváltásáért 1658-ban gyűjtött összegek, amelyek szintén a békétlen idők hozadékai voltak.<sup>94</sup> A háborús idők nem csupán adózást és katonaillesztést követeltek meg, hanem a város számára szükséges élelem beszerzése is bizonytalanná vált. Ezekben a zavaros időkben a rendes adók mértéke megemelkedett, és gyakorivá vált a rendkívüli adók kirovása.

Ahogy változott a város helyzete, úgy változott az adózási rendszer is. A kocsmáltásra, a borra, sörre, húsrá adót vetettek ki, meghatározott mennyiségű búzát és zabot pedig természetben kellett beszolgáltatni. 1692-ben, 1693-ban és 1694-ben hat alkalommal is sor került ilyen gabonabeszolgáltatásokra.<sup>95</sup> Ezeknek az adóknak a jó része, különösképpen pedig az új adószedési módszerek, tartósnak bizonyultak, és akkor is megmaradtak, amikor Kolozsvár visszanyerte szabad királyi városi címét. Ezekben az években a számadások megváltoztak, a város legfontosabb feladata az lett, hogy az új kihívásokra

<sup>87</sup> Mihály Ágnes: *Statutul oraşului Cluj între anii 1660-1713*. 2015. [PhD-disszertáció] 60–187.

<sup>88</sup> Flóra Ágnes: *1709 - egy kiváltságlevél története* című előadás. Kolozsvár 700. Nemzetközi konferencia. Kolozsvár, 2016. november 11.

<sup>89</sup> *Oklevéltár Kolozsvár története*, II. 394–397.

<sup>90</sup> RNL KMI KVL *Liber civitatis*, (1676–1760) Diverse, IV/1–2.

<sup>91</sup> *Oklevéltár Kolozsvár története*, II. 184–198.

<sup>92</sup> Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Különleges gyűjtemények, Kéziratok, Közgyűlési protocolumok (1666–1696), MSS 990.

<sup>93</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1668, 34/XXIV.

<sup>94</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1658, 29/IX, 75–100.

<sup>95</sup> RNL KMI KVL Számadások, 1692/36/XV.; 1693/37/III–VI., XII., XVII–XVIII. stb.

választ adjon, megszervezze a soron kívüli beszolgáltatásokat, az adók begyűjtését, és új adózási mechanizmusokat dolgozzon ki. A hagyományos pénzügyi tevékenységek visszaszorultak, a velük kapcsolatos elszámolásokra már kevesebb figyelem jutott.

## Egyedi számadások

Számadás készült olyankor is, amikor a város egy-egy új közcélú intézményt létesített, például a temető felállításkor 1585-ben,<sup>96</sup> a városi istálló megépítésekor 1597-ben,<sup>97</sup> a városi fogház 1590-es,<sup>98</sup> a közfürdő 1613-as építésekor.<sup>99</sup> 1590-ben egy olyan számvetés készült, amelyben a külföldön tanuló ifjakra és az idegen professzorokra költött összegeket számolták el.<sup>100</sup>

Nem minden bevételről készültek azonban rendszeres számadások, és nem minden tisztségviselő volt számadásra kötelezve. A város 1603-ban egy örökösödési szabályzatot fogadott el, melyben a polgárok vagyonának felosztását a város által megbízott osztóbírákra ruházták.<sup>101</sup> Ők a munkájuk eredményét osztálylevelekbe foglalták. Az osztálylevelek csak nagyon ritkán tartalmaztak olyan tételleket, amelyek a városnak juttatandó vagyronról szóltak. Ezek az ügyek a városi igazságszolgáltatáshoz tartoztak, ezért azokban a ritka esetekben, amikor egy hagyatékból a városnak is jutott valami, akkor ezt a *direktorok*nak adták át és a város felé ők számoltak el vele.

Volt olyan kolozsvári tisztség is, amely természeténél fogva a pénzügyi forgalomhoz kötődött ugyan, mégsem maradt fenn róla 16–17. századból számadás. A vásárbírókról van szó, akiknek a tevékenységéről már az 1537-es statútumban szó esik, sőt számos alkalommal, így 1617-ben is, cselekvés közben említik őket, mégis hiányoznak számadásaik. A vásárbírák beleszóltak a mészárosok munkájába is, tevékenységük így elég összetett munkakörnek látszik, de jelenlegi ismereteink nem elegendőek arra, hogy meg tudjuk válaszolni a velük kapcsolatban felmerülő kérdéseket.

\*

A számadások a városi gazdálkodás pénzügyi tükröképei; az összesített és a részletes számadások együttese magát a várost mutatja meg a kutató számára. A vizsgálat során bebizonyosodott, hogy a kolozsvári számadások egy jól működő rendszert alkottak. A számvetői intézmény megjelenésétől kezdve számolhatunk az ellenőrzött könyvelés kolozsvári bevezetésével. A folyamatos és állandó számadások növekedésében és differenciálódásában a városi gazdálkodás fejlődési tendenciáit láthatjuk.

<sup>96</sup> RNL KMI KVL Számadások, 3/XVII.

<sup>97</sup> Uo. 7/V.

<sup>98</sup> Uo. 4/XII.

<sup>99</sup> Uo. 13a/XV.

<sup>100</sup> Uo. 4/X.

<sup>101</sup> *Corpus Statutorum*, 250–258.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont  
Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: 224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznaponként 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: 06 30 203 1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő  
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

